

TRIFONOV S.G. FEATURE LEGAL REGULATION OF HEREDITARY ATTITUDES IN THE UKRAINIAN GROUNDS IN STRUCTURE OF RECH POSPOLITA

The developments of institute of law right of succession in the Ukraine lands included in Rech Pospolita, under the influence of polish legislation are being studied in the article.

Ю.А. ХОЛОД

канд. юрид. наук

Харківський національний університет внутрішніх справ

УДК (470)35.073.35“1914/1917”

СОЦІАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В ПЕРІОД ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

На підставі законодавчого матеріалу досліджуються заходи царського уряду в соціальній сфері у надзвичайних умовах Першої світової війни; розглядається діяльність різних благодійних організацій, створених під егідою членів царської фамілії. Аналізується система державної допомоги для деяких категорій населення; висвітлюється політика уряду щодо дитячої безпритульності.

Останнім часом намітилося зростання інтересу істориків до Першої світової війни. І це зрозуміло, оскільки ця війна на десятки років уперед визначила доміанти у розвитку міжнародних відносин, світової економіки, вплинула на функціонування державно-правових систем європейських країн. Вітчизняна та зарубіжна історіографія війни 1914 р. нараховує тисячі добротних документальних і монографічних досліджень, незліченну кількість статей та дисертаційних праць. Разом із тим, певні сегменти дослідницької “зони” виявилися напівзабутими або незатребуваними. Перш за все, це відноситься до сфери права Російської імперії, зокрема соціального законодавства.

Російське законодавство періоду Першої світової війни, в тій чи іншій мірі, в контексті аналізу інших наукових завдань розглядалося у праці В.Я. Лавричева “Царизм и рабочий вопрос в России (1861-1917 гг.)”, роботі В.С. Дякіна “Русская буржуазия и царизм в годы первой мировой войны (1914-1917)”, монографії О.Н. Ярмиша “Каральний апарат самодержавства в Україні в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.” [1-3]. Безпосередньо праву Російської імперії під час війни 1914 р. присвячено лише декілька праць, невеликих за обсягом і призначених для навчальних цілей. Серед них можна виділити такі роботи, як “Право России в период первой мировой войны” В.О. Рогова та “Государство и право России в годы мировой империалистической войны (1914-1917 гг.)” С.С. Іванова та Є.А. Скрипільова [4, 5]. На підставі аналізу наукової літератури можна зробити висновок, що законодавча діяльність царського уряду в соціальній сфері у роки війни 1914 р. досліджувалася фрагментарно, і не була предметом спеціального вивчення. Наукова новизна статті полягає в авторському підході до досліджуваної проблеми.

Метою даної статті є визначення сутності політики

царського уряду в соціальній сфері, а також основних напрямків розвитку соціального законодавства Російської імперії під час Першої світової війни.

Соціальне законодавство дореволюційної Росії не було достатньо розвинутим, не відрізнялося зв'язаністю та внутрішньою єдністю. Основну увагу закон приділяв пенсійному забезпеченню чиновників державного апарату. Далеко не всі категорії робітників казенних заводів забезпечувалися пенсіями, а само забезпечення передбачало ситуації, пов'язані, у першу чергу, з каліцтвом та смертю. Тільки у 1912 р. були прийняті закони про страхування робітників на випадок хвороби та нещасних випадків, згідно з якими утворювалися лікарняні каси з робітників та представників власників підприємств. Однак ці закони торкалися порівняно невеликої частини робітників. Вони розповсюджувалися на велику фабрично-заводську та гірничу промисловість, великі підприємства залізничного та водного транспорту на території Європейської Росії та Кавказу, тобто на 3 млн. робітників або приблизно 20 % всіх робітників країни [1, с.241]. Навіть така обмежена реформа була визнана передчасною для сільськогосподарських та будівельних робітників, а також робітників, що працювали на лісорозробках та ін.

Війна дещо змінила структуру законодавства в соціальній сфері, дала поштовх розвитку системи державних пенсій та допомоги. Соціальне законодавство періоду війни переслідувало лише дві реальні мети: збити хвилю незадоволення та революційних настроїв шляхом деякого поліпшення умов життя мільйонної маси знедолених людей, які втратили будинки або годувальників, та полегшити становище робітників у найбільш важливих оборонних галузях, що постійно вимагала економічна необхідність воєнного часу [2, с.61].

Царський уряд не мав стійких джерел коштів для соціальної допомоги, тому заходи, що він здійснював, були часто позбавлені матеріальної основи і, внаслідок цього, мали декларативний характер. У цьому плані показова діяльність Комітету по здійсненню допомоги учасникам та жертвам війни, котрий був створений при Сенаті та Міністерстві юстиції вже на початку війни. Закон встановлював, що його кошти формувалися з: 1) щомісячних відрахувань учасників Комітету; 2) пожертвувань грошей та майна; 3) тарілочних зборів; 4) випадкових надходжень [6, ст.2447]. Зрозуміло, що допомога з джерел подібного роду не могла бути значною, і тому царат вдавався до традиційної практики створення різних благодійних організацій під егідою членів царської сім'ї.

У серпні 1914 р. була утворена Верховна Рада по піклуванню сімей осіб, призваних на військову службу, а також сімей ранених та загинувших воїнів під опікою імператриці Олександри Федорівни [7, ст.2239]. До її складу входили члени імператорської фамілії, міністри, інші високопоставлені особи. У Положенні про Раду докладно вказувалося як розподілялася ієрархія царської сім'ї у порядку підлеглості, говорилося, що для нужденних повинні влаштовуватися ясла, притулки, підшукуватися дешеві квартири, видаватися провіант, паливо (підкреслювалося, що грошова допомога може призначатися лише у крайньому випадку). Фінансові кошти Ради складалися не з державних відрахувань, а з усілякого роду пожертвувань.

Допомогу постраждалим від військових дій реалізовував заснований у вересні 1914 р., під головуванням великої княгині Тетяни Миколаївни, Комітет, до предметів відання якого відносилось: надання одноразової матеріальної допомоги, сприяння відправці постраждалих до місця проживання, пошук їм роботи, сприяння розміщенню у притулки. Кошти Комітету склалися з пожертвувань та асигнувань з державної казни [8, ст.2403]. У квітні 1916 р. був створений Київський обласний комітет по забезпеченню ампутованих та калічних військових чинів протезами. Цей комітет перебував під піклуванням великих княгинь Анастасії Миколаївни та Милиці Миколаївни. Витрати Комітету по забезпеченню калічних військовослужбовців протезами, відправленню їх до притулків та поверненню до дому, утриманню військових чинів в притулках здійснювалися за рахунок військового відомства [9, ст.1085].

Природно, що тільки створенням подібних організацій царський уряд обмислитися не міг. Різке падіння життєвого рівня широких верств населення, тяжке становище сімей, що втратили під час мобілізації годувальників, вимагали державної допомоги. Хоча законодавство у цій галузі було половинчастим, система державної допомоги для деяких категорій населення була запроваджена.

Для сімей нижчих чинів, що перебували на дійсній військовій службі, призначалася грошова допомога. Згідно з законом, правом на отримання цієї допомоги користувалися жінка та діти призваного на війну. Стосовно ж батька, мати, діда, бабки, братів та сестер, то вони отримували допомогу тільки у випадку, якщо утримувалися працею призваного до армії. Розмір щомісячної допомоги кожному члену сім'ї визначався для кожної місцевості (повіт, округ, волость) у розрахунку вартості продовольчого пайку, що складалася з 1 пуду 28 фунтів муки, 10 фун-

тів крупи, 4 фунтів солі та 1 фунту олії. Малолітні діти до 5 років отримували половину суми, а сини, що досягли сімнадцятирічного віку, та незаміжні доньки – тільки у випадку доведеної непрацездатності [10, с.214].

Про те, що порушення законодавчої норми, котра надавала право на грошову допомогу тільки тим членам сім'ї, які утримувалися працею призваного до збройних сил, набули масового характеру свідчить текст особливого журналу Ради Міністрів "Про порядок застосування закону 24.06.1912 р. про піклування сімейств нижчих чинів, що перебували на дійсній військовій службі в мобілізаційних частинах армії та флоту, в державному ополченні або військових дружинах" від 19.08.1914 р. У ньому вказувалося, що волосні установи занадто широко тлумачили поняття про осіб, що утримуються працею призваного нижчого чину, і, внаслідок цього, до списку осіб, що мали право на державну допомогу, включалися працездатні члени родин військовослужбовців [10, с.211]. На наш погляд, причина такого стану речей полягала не в недбайливому ставленні відповідних органів до виконання припису закону або в намаганні поліпшити скрутне становище родин призваних на війну, а в хабарництві службовців волосних установ.

Величезним стимулом посилення незадоволення мас були численні натовпи біженців з окупованих регіонів Російської імперії. У 1915 р. уряд був вимушений виділити 25 млн. крб. на потреби біженців, але цих коштів було явно недостатньо [11, с.201]. Зовсім безпорадними перед народним лихом, який був біженський рух, виявилися й місцеві державні органи влади. За цих умов основний гягар роботи по організації допомоги біженцям взяли на себе органи місцевого самоврядування.

Загальні витрати на соціальні потреби в період війни важко підрахувати. Можна тільки констатувати, що вони були недостатніми. У вже згаданому особливому журналі Ради міністрів від 19.08.1914 р. уряд фактично визнав відсутність у держави коштів для здійснення допомоги сім'ям військовослужбовців: "пенсійне забезпечення розраховано лише на середні найменші потреби. Самий вищий оклад вдові нижчого чину визначається у розмірі 8 крб. на місяць. Таким чином, середня за складом сім'я призваного, що отримує казенну допомогу до 10 крб., опиниться в скрутному становищі. За таких обставин широке поле діяльності відкривається для благонадійності" [10, с.211]

З розвитком військових дій оборонні галузі промисловості вимагали кваліфікованих робітників. Становище загострилося у зв'язку з тим, що значну кількість робітників державних підприємств було призвано до збройних сил. Одночасно намітилося зростання революційного руху. Намагаючись пом'якшити ситуацію, навесні 1915 р. уряд виступив з роз'ясненнями щодо грошової допомоги родинам призваних на війну робітників та службовців казенних заводів. Встановлювалося, що допомога виплачується до демобілізації годувальника, а якщо трудовий договір був укладений на певний термін, то до кінця цього строку. Родини осіб, що виконували до мобілізації сезонну або тимчасову роботу, допомогою не користувалися. Не отримували допомогу позашлюбні діти та їх матері. Сім'ї, де було призвано кілька годувальників, отримували допомогу по заробітній платі одного з них [11, с.318].

З указаними причинами пов'язано й встановлення пільг для робітників оборонних галузей: було декілька поліпшено забезпечення для робітників та службовців залізниць у районі бойових дій, для робітників артилерійських заводів вводилася оплата за час хвороби, пенсійним касама на залізницях було дозволено виділяти короткотермінові кредити [12, с.421; 11, с.221; 10, ст.315]. Як видно, широкого характеру пільги не мали та були викликані лише виключними обставинами воєнного часу. Видача матеріальної допомоги була більш схожою на державну подачку, ніж на закріплене законодавством право на цю допомогу. Саме тому в 1916 р. закон прямо вказував, що при забезпеченні осіб та їх сімей, що постраждали від воєнних дій, вимоги винагороди у судовому порядку не дозволяються. Ви рішення питання, таким чином, залежало від позиції адміністрації.

Перша світова війна спричинила жакливу соціальну хворобу – безпритульність. Політика царського уряду стосовно вирішення цієї проблеми характеризувалася помпезною декларативністю та прожектерством. Так, влітку 1915 р. цар запропонував створити для сиріт земле-робські притулки, де діти отримували б трудове виховання та “необхідні у побуті пізнання”. Матеріальна база притулків мусила формуватися з коштів державного бюджету, земських установ та пожертвувань [13, с.2077]. На практиці ж цей проект, здійснення якого не підкріплювалося ні фінансовими ресурсами, ні відповідними діями з боку уряду, залишився тільки на папері. Не мало великого значення у вирішенні “дитячого питання” і затверджене імператором 3.09.1914 р. Положення Військової ради, згідно з яким для “піклування та виховання” в пансіонах-притулках малолітніх синів офіцерів, священнослужителів, лікарів та чиновників, що брали участь у війні, повинно було виділятися 200 вакансій у кадетських корпусах, 20 вакансій – у школі імператора Олександра II, 15 вакансій – у Медичному дитячому притулку в Петрограді та 40 вакансій - в Олексієвському притулку дітей військових чинів у Києві [6, ст.3003]. Повним дисонансом з царськими деклараціями був прийнятий 9.03.1915 р. закон “Про допущення осіб жіночої статі і малолітніх, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, до нічних і підземних робіт на кам'яновугільних копальнях Європейської Росії” [14, ст.759]. Поширення дитячої та підліткової праці допускалося законодавством і в подальшому. 19.10.1915 р. імператор затвердив положення, яким міністру торгівлі та промисловості надавалося право дозволяти нічну та пересвяткову роботу не тільки жінок і підлітків, а й малолітніх дітей на фабрично-заводських, гірничих і гірничозаводських підприємствах, що виготовляли предмети, необхідні для воєнних потреб [15, ст.2312]. 21.04.1916 р. своїм наказом міністр шляхів сполучення в умовах воєнного часу і відсутності для судноплавства браку робочих рук визнавав можливим надати судновласникам право допускати до виконання обов'язків коچهгарів при судових котлах осіб, які досягли 15-річного і, як виняток, 14-річного віку [16, ст.1047].

Таким чином, у роки Першої світової війни соціальна функція держави була певним чином активізована, що знайшло своє відбиття у введенні системи державної допомоги для деяких категорій населення. Разом з тим, за відсутністю достатніх фінансових ресурсів і, саме головне,

державної волі, заходи уряду у соціальній сфері мали в значній мірі декларативний характер і не могли привести до реального поліпшення становища широких верств населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лаверычев В.Я. Царизм и рабочий вопрос в России (1861-1917 гг.). –М.: Мысль, 1972. –340 с.
2. Дякин В.С. Русская буржуазия и царизм в годы первой мировой войны (1914-1917). –Л.: Наука, 1967 –371 с.
3. Ярмиш О.Н. Каральний апарат самодержавства в Україні в кінці XIX – на початку XX ст. –Х.: Консум, 2002. –203 с.
4. Рогов В.А. Право России в период первой мировой войны: Учеб. пособие. –М.: ВЮЗИ, 1983. –78 с.
5. Иванов С.С., Скрипи лев Е.А. Государство и право России в годы мировой империалистической войны (1914-1917 гг.). –М.: Наука 1962. –125 с.
6. Распоряжение, предложенное Правительствующему Сенату Министром юстиции об утверждении Положения о попечительном Комитете образованным Правительствующим Сенатом и ведомством Министра юстиции для помощи участникам и жертвам войны от 24.09.1914 г. // Собрание узаконений. –1914. –№ 270.
7. Именной Высочайший указ Правительствующему Сенату об образовании Верховного Совета по призрению семей лиц, призванных на войну, а также семей раненых и павших воинов от 11.08.1914 г. // Собрание узаконений. – 1914. –№ 224.
8. Объявленное Высочайшее повеление Министром внутренних дел об утверждении Комитета ее императорского Высочества Великой княжны Татьяны Николаевны для оказания временной помощи пострадавшим от военных действий от 14.09.1914 г. // Собрание узаконений. – 1914. –№ 262.
9. Объявленное Высочайшее повеление Военным министром об утверждении Положения о состоящем под покровительством их императорских Высочеств Великих княгинь Анастасии Николаевны и Милицы Николаевны Киевском обласном Комитете по снабжению ампутированных и увечных воинских чинов протезами от 27.04.1916 г. // Собрание узаконений. –1916. –№ 143.
10. Авербах О.И. Законодательные акты, вызванные войной 1914 г. с Германией, Австро-Венгрией и Турцией. Законы, манифесты, рескрипты, Указы Правительствующему Сенату, распоряжения и постановление Совета Министров и др. –Вильно, 1915. –846 с.
11. Авербах О.И. Законодательные акты, вызванные войной 1914 г. с Германией, Австро-Венгрией и Турцией. Законы, манифесты, рескрипты, Указы Правительствующему Сенату, распоряжения и постановление Совета Министров и др. –В IV-х т. –Т. II. –Петроград, 1916. –754 с.
12. Авербах О.И. Законодательные акты, вызванные войной 1914 г. с Германией, Австро-Венгрией и Турцией. Законы, манифесты, рескрипты, Указы Правительствующему Сенату, распоряжения и постановление Совета Министров и др. –В IV-х т. –Т. III. –Петроград, 1916. –643 с.
13. Авербах О.И. Законодательные акты, вызванные войной 1914 г. с Германией, Австро-Венгрией и Турцией. Законы, манифесты, рескрипты, Указы Правительствующему

щому Сенату, распоряжения и постановление Совета Министров и др. - В IV-х т. - Т. IV. - Петроград, 1916. - 785 с.

14. Высочайше утвержденное положение Совета министров о допущении лиц женского пола и малолетних, не достигших пятнадцатилетнего возраста, к ночным и подземным работам на каменноугольных копях Европейской России от 9.03.1915 г. // Собрание узаконений. - 1915. - № 90.

15. Высочайше утвержденное положение Совета министров о ночной и предпраздничной работе на фабрич-

но-заводских, горных и горнозаводских предприятиях, производящих необходимые для военных нужд предметы от 19.10.1915 г. // Собрание узаконений. - 1915. - № 311.

16. Приказ министра путей сообщения о допущении кочегаров на судах, плавающих по внутренним водным путям, в возрасте не моложе 14 лет // Собрание узаконений. - 1916. - № 134.

Надійшла до редколегії 05.12.2005

ХОЛОД Ю.А. СОЦИАЛЬНОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В ПЕРИОД ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

На основании законодательного материала исследуются мероприятия царского правительства в социальной сфере в чрезвычайных условиях Первой мировой войны; рассматривается деятельность разных благотворительных организаций, созданных под эгидой членов царской фамилии. Анализируется система государственной помощи для некоторых категорий населения; освещается политика правительства в отношении детской беспризорности.

HOLOD JU.A. SOCIAL'S LEGISLATION OF RUSSIAN EMPIRE DURING THE FIRST WORLD WAR

On the basis of a legislative material actions of imperial government in social sphere in extreme conditions of the First World War are investigated; activity different charitable organizations created under aegis members of an imperial surname is considered. The system of the state help for some categories of the population is analyzed; policy of the government is shined concerning children's homelessness.

Д.А. ШИГАЛЬ

Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого

УДК (470)343.161:347.995“1864”

СПЕЦИФІКА ОРГАНІЗАЦІЇ МИРОВИХ СУДІВ, СТВОРЕНИХ ЗА СУДОВОЮ РЕФОРМОЮ 1864 Р., У РІЗНИХ РЕГІОНАХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ¹

Аналізуються причини створення такої системи мирових судів, яка була представлена за Судовими статутами 1864 р. Виявляються особливості в організації мирових судів у різних регіонах Російської імперії, досліджуються причини цих розбіжностей, проводиться порівняльний аналіз особливостей організації мирової юстиції на деяких територіях Росії.

Успішне реформування сучасної судової системи України об'єктивно неможливе без ретельного вивчення усіх найголовніших аспектів організації та діяльності мирових судів, введених за судовою реформою 1864 р. Справа у тому, що інститут мирових судів, який було створено в Російській імперії у середині ХІХ ст., являє сьогодні для українського законодавця досить унікальну можливість адекватно та у відповідності з історичним

досвідом провести необхідне реформування місцевого судоустрою та судочинства. Наприклад, правильна відповідь на такі питання, як принципи побудови місцевих судів в Україні, система та порядок їх формування може бути дана лише після дослідження відповідних особливостей мирового суду, створеного у 1864 р. На жаль, незважаючи на стрімке збільшення уваги з боку істориків-правознавців до проблеми мирової юстиції, деякі питання організації та функціонування мирових судів до сих пір так і не отримали свого з'ясування. Одне з них стосується, зокрема, особливостей організації мирового суду у ряді

¹ Первинна рекомендація з напрямку досліджень: докт. юрид. наук Страхов М.М. (НЮАУ).